

Pesnica doživlja predvsem s čustvom. Od te specifičnosti njene narave je odvisna marsikatera karakteristika njene poezije. Izbor metafor in asociativni svet sta odvisna predvsem od tega; njeni opisi govore največ o čustvenih stanjih; pogostne so impresije (ciklus *Vas*); slike delujejo bolj na bravčeve čute kot na intelekt. Občutja so podana zelo konkretno, bolečino občuti kot rano, krvav pokol, ogenj, madeže, ki jedkajo. Zgradba njenih pesmi in verz sta včasih nekoliko neurejena, verjetno predvsem zaradi čustvene usmerjenosti njene narave.

S čustvom tudi sprejema ali odklanja pojave v sebi in okolici. Njena občutja so zelo določna. Tako je njen pesniški svet jasno načrtan; v njem ni večjih nedoslednosti. Če poudarjamo primarnost čustvenega doživljanja v njeni poeziji, s tem še ne negiramo intelekta; vendar ta za Vegrijevo ni tako značilen.

Jezikovni izraz v *Naplavljenem plenu* ni tako ustrezen, kot je bil jezikovni izraz v zbirki *Mesečni konj*; gostobesednosti se v glavnem izogiblje, šepa pa nekajkrat zaradi neizrazitosti in zamotanosti. Tudi kompozicija pesmi se zdi včasih ne dovolj urejena. Vendar je značilno nizanje podob utemeljeno že s specifičnostjo pesničinega doživljanja.

France Novak

SMILJAN ROZMAN, MESTO

Na prvi mah se res zdi, ko da Rozman* zgolj mirno, neprizadeto opazuje življenje in pozorno registrira življenjske detajle v vseh nadrobnostih, tako rekoč brez posebnega namena, z radovednostjo človeka, ki mu je zanimivo in dragoceno vse, kar prinaša široka življenjska reka. Ta »indiferentnost« je kretnja pravega epika, ki ne vsiljuje neposredno svojih nazorov, ampak jih infiltrira s spretnim izborom življenjskih podob in idejno čustvenim kontekstom. Saj ni moči zanikati, da so Rozmanove novele polne posebnega ozračja, posebne atmosfere, ki je značilna prav zanj in po kateri zanesljivo prepoznamo njegovo pero. Ta izrazita individualna nota pač ni slučajna in je prav izraz njegovega specifičnega gledanja na svet in človeka.

Kljub domala kronistični vnemi pri zbiranju življenjskega gradiva uravnava Rozman fabulativni tok tako, da lahko že iz tega spoznamo nekatere značilnosti njegovega pisateljskega prijema. Avtor *Mesta* sicer ni tezni pisatelj in pri njem ni zaslediti strastne predanosti ideji, v imenu katere bi bilo prirojeno življenje, tako da bi se njena vsebina čimbolj energično manifestirala; taka razumska orientacija mu je večidel tuja. Pa vendar ni naključje, da se pogostoma njegove zgodbe končajo z zlomom junaka ali pa vsaj z njegovo vdano resignacijo, s spoznanjem, da se življenje ne da spremeniti in da se le-to giblje po železnih zakonitostih, največkrat nasprotnih njegovim interesom. Celo tedaj, kadar se usode nastopajočih sklenejo mirno, je njihova »sreča« tako majhna in neznatna, da izzveni vse prej kot optimistično. Ni pisateljeva želja po učinkovitem koncu vodilo za tak sklepni akord, saj prav elementa zavestnega snovanja bralci pri Rozmanu sploh ne zaznajo; v njegovih najboljših novelah se zdi, ko da življenje samo po nepisanih tajnih zakonih uravnava usode ljudi v žalostno, tegobno brezcilnost.

* Smiljan Rozman, *Mesto*. Založba Obzorja, Maribor 1961.

Zelo vztrajno se javlja v Rozmanovih novelah neka monotona, moreče negibna atmosfera in z njo so izpolnjene domala vse novele; zadržani, melanholični čustveni ritem ni avtorjev davek samovoljni ekshibiciji, ampak logična posledica tega, kako se svet razkriva njegovim očem.

Značilno za Rozmanove junake je, da so njihovi interesi drobni, neznatni in da prek drobnih koristi ne sežejo; brez velikih vrednot je njihovo življenje in tudi nikakršnih velikih ciljev nimajo pred sabo; vklenjeni so v družbeno konvencijo, vdano sprejemajo, kar jim življenje prinaša, življenjske sunke prenašajo kot rezultat slepih, nerazumnih sil, katerih delovanja se ne da doumeti. V njih ni zaslediti dramatičnih uporov, zavzetosti za ideje, v imenu katerih bi se upirali usodi in zaradi katerih bi se zapletli v dinamične spopade. Prav zato je Rozmanov svet tako siv, skoraj že enolično brezperspektiven. Ta slepi, kruto se ponavljajoči krogotok res ni kdo ve kaj vzpodbuden in razveseljiv; skoraj nekaj fatalističnega je v tem pisateljevem pogledu, ki se mu razodeva življenje kot predestinacija, zoper katero ni priživa in ki ji junaki ne morejo ubežati, ampak se z njo slej ko prej, tudi če so se ji že kdaj rahlo uprli, razumno pomirijo.

Kljub tej enostranosti pa ni ničesar nasilnega, zlaganega in samovoljnega v življenjski atmosferi Rozmanovih novel; dogodki se z naravno logiko razvijajo in junaki se gibljejo v skladu s situacijo in s svojo naravo. Zakaj svet, ki ga Rozman opisuje, je po svojem socialnem izvoru take narave, da tako tegobno intonacijo opravičuje. Podrobnejša analiza bi namreč pokazala, da se v Rozmanovi prozi vztrajno ponavlja lik človeka iz nižjih socialnih plasti; nosilci dejanja so ljudje s še nevzdrumljeno zavestjo, brez smotrno zastavljenega življenjskega cilja, ki bi kakor svetli žarek prežarjal njihovo življenje. Zato je življenje teh ljudi tako tesnobno, saj česa drugega razen primitivne zabave sploh ne poznajo. Še njihova ljubezen je nevesela, ker je brez tiste intimne vsebine, ki bi jih presvetlila; erotiko doživljajo zelo enostransko, zgolj v njenem čutnem območju.

In vendar ti junaki niso ljudje, ki bi bili zlobni, omreženi z mračnimi cilji. Ne, samo njihova zavest je še neprebujena in prav zato spremlja avtor z otožno melanholijo svoje osebe in njihovo neveselo, človeka skoraj nevredno življenje. V tej Rozmanovi moralni diagnozi je ohranjena nedeklarativna vera v človeka, ki je razrešena slehernega naivnega sentimentalizma.

Čeprav se zdi na prvi mah paradokсно, je vendarle res, da je Rozman v svojem jedru čustveno razgiban pisatelj, samo da svoje čustvo iz bojazni, da se ne bi razvodenelo v sentimentalnost, prikriva z udržano, možato »neprizadetostjo«, pogostoma celo z ironijo. S tem na svojevrsten način stopnjuje čustveno vibracijo svoje pripovedi, ki v tem križanju emocionalnih sunkov zadobi poseben mik. Prav v tej zadržanosti je določen estetski učinek Rozmanove proze, ker pisatelj svojih pogledov direktno ne razlaga, ampak jih nakazuje posredno, tako da jih bralec skoraj ne opazi in da se mu zdi, ko da so plod njegovega lastnega opazanja.

Znatno manj je Rozman prepričevalen, kadar ga vodi pri snovanju očitna »ideja«. Kadar ima namen, da bi nekaj določenega izpovedal, je nekoliko nasilen do življenja in tudi psihološko ni tako zanesljiv. Malo verjetno je, da bi se ilegalec-miner v *Zaklonišču* tako boječe obnašal, pa tudi ko bi se, ostane odprto vprašanje, kaj je pravzaprav hotel povedati avtor s to temo. Mar to, da o svojem bližnjem vse premalo vemo in da se moramo varovati

prenagljenih sodb? Nekoliko presplošna in premalo izrazita je ta poanta. Misel, da povzročajo nacistični zločini moralne deformacije v mladostnikih, je nedvomno neoporečna in končni prizor, ko obešajo otroci v *Vešalih* psa, je avtor učinkovito sklenil; pogovori med obešanjem, ki je z njimi avtor skušal poudariti svojo misel, pa segajo prek estetskega roba in bi jih kazalo diskretno obiti, saj že končni akt dovolj nazorno prikaže deformacijo otroške duševnosti. V *Kavarni* je kljub dobro opazovanim detajlom osrednji motiv iskan in bizaren: kdo bi verjel, da se razraste srd na tujca do patoloških ekscesov samo zategadelj, ker je vznemiril s svojo prisotnostjo duhovno lenobnost stalnih gostov?

Vendar, kot rečeno, tovrstno spekulativno snovanje ni karakteristično za avtorjevo delo. Nasploh je Rozmanov svet zelo konkreten, tako rekoč čutno oprijemljiv, in prav tu je moč pisateljevega peresa. Nagnjenje k predmetnosti se kaže tudi pri orisu Rozmanovih junakov; kakor s ceste so prineseni, še vsi živi in polni tegob, skrbi in drobnih hrepenenj. Rozman ne projicira lastnega jaza v najrazličnejše življenjske preizkušnje, pri čemer prihaja pri pisateljih pogostoma, kot kaže praksa, do usodnih moralnih nesporazumov; ne, kot pravega epika ga zanima svet izven njega in prav temu svetu je v svoji presoji zavoljo notranje distance zelo pravičen.

Včasih gre Rozman v svoji vnemi, da bi se čimbolj približal življenjski resničnosti, celo predaleč in nakopiči kar preveč drobnega faktografskega gradiva; najboljše so vsekakor tiste Rozmanove novele, ki imajo v ospredju nekoliko bolj izrazite in pomembne življenjske usode, ki niso iztrgane iz družbenega prostora, ampak se zaradi svoje notranje intenzitete dvigajo nad širše življenjsko dogajanje. Take so predvsem novele: *Park, gostilna, gozd, Pokopališče, Hotel v senci ljubega boga* in *Barake*.

Marjan Brezovar

SAŠA VUGA, RAČKE PO REKI PLAVAJO

Sodobna slovenska proza se nikakor ne more pohvaliti s takimi uspehi, kakršne dosegajo druge veje naše umetnosti, zlasti poezija in likovna umetnost. Od slovenskih pisateljev že dolgo pričakujemo teksta, ki bi temeljito in umetniško suvereno posegel v naše sodobno življenje. Toda do zdaj, če izvezamo nekatere poskuse, smo čakali zaman.

Starejši pisatelji, zvečine zvesti svoji realistični koncepciji, iščejo predvsem tematiko, ki jim s sedanje časovne distance omogoča čimbolj objektivno literarno realizacijo. Zato se, pogosto z močno sentimentalnim odnosom, povračajo v preteklost, zlasti k motiviki iz narodnoosvobodilne vojne, izseljenjski problematiki itd. Brez dvoma je to sicer umetniško potrebno, pa vendar dokaj udobno dejanje, in kar je najvažnejše: za našo resničnost ni tipično. Mlajši pisateljski rod se z današnjim svetom sicer spopada, vendar zvečine le od daleč, skozi lastni subjektivizem, tako da je njegova literarna podoba često zelo ukrivljena, fiktivna, v skrajnostih hermetična in še zdaleč ne tipična. Včasih pa pri takih subjektivističnih iskanjih prihaja tudi do večjih anomalij, kot je na primer tako imenovani tehnični ekshibicionizem, katerega pglavitna značilnost je nabuhel stil, ki je pogosto eklektično našarjen z bolj ali manj očitnimi slogovnimi sesta-